

4.3 Udryddelseskrigen

Krigen i Polen var fra starten ikke en traditionel militær konflikt, men blev ført som en udryddelseskrig, der samtidig lagde grunden for krigen mod Sovjetunionen fra sommeren 1941. Først skal vi dog se nærmere på forløbet for udryddelseskrigen, nemlig aflivningen af mentalt handicappede og andre uønskede personer i det nazistiske folkefællesskab. Det første skridt på dette område blev taget med gennemførelsen af tvangssterilisering af personer med arvelige sygdomme.

Tvangssterilisering og eutanasi

Tyskland var ikke det første land, der indførte tvangssterilisering. USA vedtog allerede i 1907 sterilisationslove, mens Danmark som det første europæiske land i 1929 tillod tvangssterilisering af mentalt handicappede. Disse arve- og racehygiejniske tiltag flugtede med den nazistiske forestilling om en sund og arbejdsdygtig befolkning. Allerede den 14. juli 1933 blev der vedtaget en lov, der muliggjorde tvangssterilisering af personer med arvelige sygdomme som skizofreni og epilepsi. Omkring 400.000 kvinder og mænd i den fødedygtige alder blev tvangssteriliseret som følge af loven.

I efteråret 1939 tog den nazistiske racehygiejne en ny drejning. Samtidig med angrebet på Polen blev det besluttet at udrydde psykisk syge og andre "uønskede elementer", der belastede den tyske krigsøkonomi. Baggrunden var en ordre fra Hitler i oktober, der blev tilbagedateret til den 1. september, så den stemte overens med krigserklæringen mod Polen. Det hemmelige eutanasi-program fik dæksnavnet "Aktion T4" med henvisning til adressen Tiergartenstraße 4 i Berlin, hvorfra "medlidenhedsdrabene" blev administreret.

Drabene foregik på seks udryddelsesanstalter, der blev udstyret med gasanlæg. Tre læger

i Berlin besluttede på baggrund af indsendte spørgeskemaer fra institutioner og plejehjem, hvem der skulle aflives. Patienterne blev ført ind i en brusekabine med falske brusehoveder, hvorefter de blev kvalt med udstødningssgas. Et forvaltningskontor i de enkelte anstalter informerede efterfølgende de pårørende om patientens "pludselige og uventede død". Dødsårsagen blev ofte angivet som blindtarmsbetændelse.

Den 24. august 1941 blev eutanasi-programmet midlertidigt indstillet efter en mundtlig ordre fra Hitler. Baggrunden var en stigende kritik i den tyske befolkning, fordi drabene i længden ikke kunne hemmeligholdes. Modstanden i den tyske befolkning mod eutanasi-programmet regnes som det første eksempel på manglende opbakning til det nazistiske regimes politik og dermed den første alvorlige legitimationskrise for Hitler.

Gasanolæggene blev dog anvendt i en anden aktion, der var blevet indledt få måneder tidligere og fortsatte indtil november 1944: "Aktion 14f13". Bag denne betegnelse gemte sig likvideringen af syge og uarbejdsdygtige

Tabel 4.1: Antal dræbte i "Aktion T4", januar 1940 til 1. september 1941

Anstalt	Antal dræbte
Grafeneck	9.839
Brandenburg	9.772
Bernburg	8.601
Hartheim	18.269
Sonnenstein	13.720
Hadamar	10.072
I alt	70.273

Tabellen er bearbejdet fra Armin Trus: *Die „Reinigung des Volkskörpers“. Eugenik und „Euthanasie“ im Nationalsozialismus*, Metropol Verlag, 2019, s. 16.

koncentrationslejr-fanger. "14f" var en forkortelse for "dødsfald i kz-lejr", mens "13" betegnede dødsårsagen, nemlig gasning. Fra april 1941 udvalgte læger, der var tilknyttet "Aktion T4", fanger i tyske koncentrationslejre, heriblandt Buchenwald, Dachau og Sachsenhausen. Fangerne blev udpeget efter kriterierne "arbejdsevne og sygdom" og henrettet i tre af eutanasi-programmets anstalter. Det skønnes, at mellem 11.500 og 20.000 mistede livet som følge af aktionen.

Udryddelseskrigen i Polen

Blandt ofrene for "Aktion T4" var omkring 17.000 polske patienter på hospitaler og psykiatriske anstalter. På den måde blev "Aktion T4" en del af krigsførelsen i Polen, der fra starten blev ført som en udryddelseskrig. Det blev allerede understreget på et møde mellem Hitler og de øverstbefalende for det tyske militær den 22. august 1939 i forbindelse med Molotov-Ribbentrop-pagten. På mødet gav Hitler ordre til, at den tyske krigsførelse i den kommende krig mod Polen skulle være "brutal" og kendetegnet ved "yderste hårdhed".

Hovedaktøren i udryddelseskrigen blev SS-lederen Heinrich Himmler, der tog initiativ til skabelsen af det såkaldte Reichssicherheits-hauptamt (RSHA) under ledelse af SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich. RSHA var en sammenlægning af de forskellige afdelinger af tysk politi og sikkerhedstjenesten under SS. Den blev den vigtigste institution i den nazistiske udryddelseskrig med etableringen af en række „Einsatzgruppen“. Indsatsgrupperne var mobile specialenheder, der blev indsat bag frontlinjen for at bekæmpe modstanden mod den tyske besættelse.

De første ofre for udryddelseskrigen i Polen var først og fremmest embedsmænd og officerer. Alene i september og oktober 1939 blev omkring 20.000 polakker henrettet. I

nogle tilfælde blev civile slået ihjel af militser af "Volksdeutsche", det vil sige tyskere, der levede uden for Tysklands grænser. Blandt ofrene var desuden omkring 3.000 polske krigsfanger, som den tyske hær dræbte i løbet af de fem uger, som kampene i Polen varede.

Det var dog ikke kun tyskerne, der førte en brutal udryddelseskrig. Den sovjetiske hærs angreb på Polen fulgte som aftalt i Molotov-Rippentrop-pagtens tillægsaftale et par uger efter det tyske angreb. Den østlige del af Polen blev besat af sovjetiske styrker, og mindst 20.000 polske officerer og embedsmænd blev efterfølgende ofre for Stalins forsøg på at udslette Polen som en selvstændig stat. En af de værste massakrer fandt sted i april 1940 i Katynskoven.

Efter at Polen var blevet besejret, annekterede Tyskland de dele af Polen, hvor der var et stort antal "Volksdeutsche". Den vestlige del af Polen blev indlemmet i Det Tyske Rige under navnet Warthegau, mens den centrale del blev kaldt Generalguvernementet og fik status af en koloni. Mange polske og tyske jøder blev tvangsforflyttet til Generalguvernementet og anbragt i ghettoer og koncentrationslejre.

Indtil midten af 1941 var formålet med den nazistiske fremfærd over for jøderne at fordrive dem fra Tyskland, fordi de ikke passede ind i den nazistiske forestilling om et etnisk rent tysk folk. Nu blev fordrivelsespolitikken afløst af en udryddelsesstrategi, hvor Europas jøder og andre mindretal som romaer og sintier skulle udslettes. Hovedarkitekten bag den konkrete udførelse af jødeudryddelsen blev Heinrich Himmler, der fra 1939 også var „Reichskommissar für die Festigung des deutschen Volkstums" eller rigskommissær for konsolideringen af tyskheden.

Som SS-leder havde Himmler det overordnede ansvar for koncentrationslejrssystemet, der i første omgang skulle huse politiske fanger,

Billede 4.3: Fotografi fra Würzburg, april 1942

- Ifølge en Gestapo-rapport fra august 1943 blev der mellem november 1941 og juni 1943 deporteret 2063 jøder fra regionen Mainfranken i det sydlige Tyskland, heraf mange fra hovedbyen Würzburg. Dette fotografi stammer fra et album med 128 fotos, der efter ordre fra Gestapo blev taget af to tyske politibetjente, Hermann Otto og Balthasar Lutz. Det var forbudt for alle andre at tage fotografier af deportationerne. På fotografiet ses Rosa Klein med datteren Hanna på samlestedet for jøderne i Würzburg. Rosa Klein blev den 22. april 1942 sammen med 30 andre jøder transporteret med tog fra landsbyen Theilheim til Würzburg. Tre dage senere blev Rosa og Hanna Klein deporteret til udryddelselejren Sobibor i det besatte Polen. Den sidste deportation fra Würzburg fandt sted den 17. juni 1943, hvor 64 jøder blev deporteret til koncentrationslejrene Theresienstadt og Auschwitz. "Jødestjernen", som man kan se på Rosa Kleins frakke, blev den 19. september 1941 påbudt alle jøder i Tyskland at bære synligt på tøjet.

men fra midten af 1941 blev en del af udryddelsesstrategien. Det gjaldt også Auschwitz, der var den største koncentrationslejr i Generalguvernementet og allerede blev taget i brug i midten af 1940. I slutningen af juli 1941 blev 575 syge indsatte i Auschwitz transporteret til Tyskland og gasset ihjel i "Aktion T4"-anstalten Sonnenstein. I begyndelsen af september blev transporten til den tyske gasanstalt overflødiggjort, da man tog en ny drabsmetode

i brug i Auschwitz. Omkring 600 sovjetiske krigsfanger og 300 syge indsatte blev dræbt med skadedyrsbekæmpelsesmidlet Zyklon B. Det var de første af omkring en million mennesker, der endte med at miste livet i Auschwitz, herunder op mod 400.000 ungarske jøder og 300.000 jøder, romaer og sintier fra resten af Europa.

I juli 1941 fik Reinhard Heydrich som leder af RSHA overdraget det overordnede ansvar

Billede 4.4: Fotografi fra Warszawas ghetto, 1943

for "den endelige løsning på jødespørgsmålet". På Wannsee-konferencen i Berlin den 20. januar 1942 mellem højtstående SS-folk og embedsmænd blev den praktiske udførelse af udryddelsen af jøderne diskuteret, som på dette tidspunkt var i fuld gang. Allerede i oktober og

november 1941 var knap 20.000 jøder blevet deporteret til ghettoen i Łódź, hvorefter de uarbejdsdygtige blev sorteret fra og fra midten af januar 1942 gasset ihjel i koncentrationslejren Chełmno tre gasvogne. I alt blev mindst 152.000 jøder dræbt i Chełmno.

● Fotografen bag dette berømte fotografi er efter alt at dømme SS-Obersturmbannführer Franz Konrad (født 1906, henrettet 1952). Fotografiet blev taget i forbindelse med nedkæmpelsen af en opstand i Warszawa ghetto, der fandt sted mellem den 19. april og 16. maj 1943. Nedkæmpelsen blev ledet af SS-brigadefører Jürgen Stroop. Han udformede efterfølgende en rapport om forløbet. Stroop-rapporten blev udfærdiget i tre læderindbundne eksemplarer og indeholdt 53 fotografier. Fotografiet med den lille dreng, der rækker hænderne op i overgivelse, er nummer 14. Hvem drengen er, vides ikke med sikkerhed, men det er lykkedes at identificere fire af de andre arresterede. Den lille pige til venstre er Hanka Lamet, der omkom i koncentrationslejren Majdanek, mens hendes mor Matylda Lamet Goldfinger ses ved siden af hende. Drengen i baggrunden med den hvide sæk er Leo Kartuzinsky, mens kvinden med det hvide armbind på højre arm er Golda Stavarowski. Den bevæbnede tyske soldat til højre er SS-Unterscharführer Josef Blösche, der blev udstationeret i Sovjetunionen i 1941 som en del af Einsatzgruppe B. Efter Anden Verdenskrig slog han sig ned i DDR. I 1967 blev han anholdt og senere henrettet for at have deltaget i massehenrettelser og deportationer af polske jøder.

I løbet af foråret og sommeren 1942 blev tre nye lejre taget i brug. Belzec, Sobibor og Treblinka adskilte sig fra koncentrationslejrene ved at være rene udryddelseslejre. I anlæggelsen af udryddelseslejrene blev personalet fra "Aktion T4" anvendt. Ansvar for den

praktiske gennemførelse af deportationen til lejrene blev lagt i hænderne på SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann.

I midten af marts 1942 blev "Aktion Reinhard", udryddelsen af jøderne i Belzec, Sobibor og Treblinka, iværksat. Aktionen var opkaldt

efter Reinhard Heydrich. Han var på dette tidspunkt ud over af være leder af RSHA også rigsprotektor i Böhmen-Mähren. Den 4. juni 1942 døde han efter et attentat i Prag udført af tjekkiske frihedskæmpere. Som hævn blev landsbyen Lidice nordvest for Prag jævnet med jorden. Alle de mandlige indbyggere blev skudt, mens kvinderne blev sendt til koncentrationslejren Ravensbrück nord for Berlin. De fleste af byens 105 børn blev få uger senere gasset ihjel i Chelmno.

I alt blev omkring 1,7 millioner jøder dræbt som følge af "Aktion Reinhard", der sluttede i efteråret 1943. Færre end 150 af de deporterede overlevede mødet med Belzec, Sobibor og Treblinka.

Udryddelseskrigen i Sovjetunionen

Radikaliseringen af den nazistiske udryddelseskrig i Polen i løbet af 1941 og 1942 skal ses i sammenhæng med angrebet på Sovjetunionen i juni 1941. Formålet med angrebet var at sikre Tysklands kontrol over det europæiske kontinent. De erobrede områder skulle ikke indlemmes i Det Tyske Rige, men omdannes til fire rikskommissariater. Med erobringen ville Tyskland få adgang til råstoffer som korn og olie, der skulle sikre landets økonomiske uafhængighed. Endelig skulle alle politiske og racemæssige modstandere udryddes. I den nazistiske ideologi blev kommunisme og jødedom kædet sammen, og resultatet blev derfor en raceideologisk "tilintetgørelseskrig" mod det kommunistiske Sovjetunionen.

Allerede den 31. juli 1940 meddelte Hitler det tyske militærledelse, at han havde besluttet sig for at gå i krig mod Sovjetunionen. Ifølge planen skulle angrebet finde sted i maj 1941. I februar 1941 blev angrebsplanen navngivet "Barbarossa" efter den tysk-romerske kejser Frederik 1. Barbarossa, der deltog i flere krigstog i 1100-tallet. Som en del af forberedelsen

til det nazistiske korstog mod kommunismen blev der i foråret 1941 oprettet fire indsatsgrupper på i alt 3.000 mænd – en femte kom til i juli 1941. I maj fik indsatsgrupperne med den såkaldte "Kommissarbefehl" ordre til at henrette alle kommunistiske funktionærer i den russiske hær og civiladministration i den kommende krig. En anden befaling gav den tyske hær tilladelse til kollektiv gengældelse mod civile, hvis tyske soldater blev beskudt.

Invasionen af Sovjetunionen måtte i første omgang udskydes. Årsagen var et statskup i Jugoslavien i slutningen af marts 1941, hvor den tyskvenlige regering blev afsat. Som følge heraf blev Jugoslavien i begyndelsen af april 1941 angrebet og besat. Ved samme lejlighed blev også Grækenland besat i samarbejde med italienske styrker.

Den 22. juni 1941 blev "Operation Barbarossa" indledt. Over 4,5 millioner tyske, rumænske og italienske tropper angreb over en næsten 3.000 kilometer lang front. De mobile indsatsgrupper arbejdede ligesom i Polen bag frontlinjen og likviderede titusindvis af sovjetiske embedsmænd og officerer, nogle gange med hjælp fra de regulære hærstyrker og lokale sympatisører. Hvor mange almindelige værnemagtsoldater der deltog i nedskydninger og massakrer, er omdiskuteret, men den tyske militærhistoriker Sönke Neitzel peger på, at det under alle omstændigheder drejede sig om et mindretal.

I dele af Sovjetunionen, eksempelvis Litauen, der var blevet besat af sovjetiske tropper i 1940, og hvor befolkningen var blevet undertrykt af kommunisterne, mødte tyskerne ingen nævneværdig modstand. I mange litauiske byer myrdede nydannede partisangrupper flere tusinde jøder og kommunister inden de tyske troppers ankomst.

Alene i 1941 blev omkring en million russiske jøder skudt og dræbt af de mobile SS-enheder,